

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Reacties

Existentiële schaamte

Reactie op

Rob Wille, *Existentiële schaamte* (2011-2, p. 75-87)

MOHSEN EDRI SI

Het door Rob Wille beschreven onderwerp is voor mij van grote relevantie gezien mijn werk met mensen met vroege en complexe traumatisering. Voor hen speelt schaamte immers niet zelden een bepalende rol in hun doen en laten. Traumaliteratuur staat vol met ideeën over schaamte en het is erg jammer dat Wille daar niet aan heeft gerefereerd. Tijdens mijn controle-analyse met supervisor Jaap Ubbels is dit onderwerp ook meerdere keren ter sprake gekomen evenals mijn plan om daar op basis van de reeds verzamelde literatuur over te schrijven. Dit laatste lijkt nu overbodig, aangezien ik het niet beter kon opschrijven dan Wille het gedaan heeft. Ik wil hier alleen een aantal ideeën naast de zijne leggen omdat het betoog van Wille naar mijn overtuiging onaf lijkt.

Ik ben het helemaal eens met hem dat er een ervaring bestaat die aangeduid kan worden als 'existentiële schaamte'. Naar mijn mening heeft deze echter een archaische en aangeboren component. Denk aan een klein kind — dat nog niet eens kan staan. Hij verdwijnt achter zijn moeder of kijkt, trapelend in de armen van zijn moeder, weg wanneer een ander (die zelfs de vader kan zijn) hem liefhebbend en enthousiast aankijkt. Deze primaire of primitieve ervaring is een uiting van 'totaal willen verdwijnen terwijl de ogen van de ander op je gericht zijn'. Ik vraag me af of blinde kinderen dat ook hebben. Het verdwijnen in (de armen

van) de moeder is een uiting van het zoeken naar de meest vertrouwde conditie — die je kan aanduiden als 'sense of belonging'. De vraag is waarom het kleine kind wil verdwijnen voor een liefhebbende blik. Tegelijkertijd met de poging tot verdwijning kan men soms ook een glimlach op het gezicht van het kind zien. Het is dan ook heimelijk leuk om zo geliefd te zijn.

Verder is het van belang om vast te stellen of we 'zelfhaat' — zoals aangekaart door Wille — deel willen laten uitmaken van deze existentiële schaamte of niet. We komen zeker gevallen tegen waarin schaamte uit onder meer zelfhaat bestaat, maar ik ben van mening dat deze haat al vroeg geïncorporeerd is door het kind — zoals bekend bij menig getraumatiseerde. Met andere woorden, zelfhaat is in de loop van de vroege ontwikkeling zozeer een onderdeel geworden van de schaamte dat deze er nauwelijks meer los van te zien is.

Een derde belangrijk punt uit het artikel betreft 'trots als tegendeel van schaamte'. Ik wil hier niet uitweiden over dit onderwerp, maar 'trots' is mijns inziens niet het tegendeel van schaamte. Of misschien begrijp ik niet zo goed wat Wille bedoelt met het 'tegendeel'. Ik vind dit eerder een intellectualistisch kloppende redenering dan een fenomenologische beschrijving. Vanuit het oogpunt van emotionele ervaring kan trots vooral een afweer zijn van de primaire schaamtegevoelens. De transformatie in existentiële schaamte komt juist tot stand wanneer het individu zichzelf in zijn afhankelijkheid en kwetsbaarheid zichtbaar laat zijn. Dit *zichtbaar* zijn betreft niet alleen het eigen lichaam of de eigen gestalte, maar ook de eigen wil, behoeften en gevoelens. Met andere woorden, het tegendeel van schaamte is niet 'je wel laten zien' maar eerder 'je laten zijn wanneer je gezien wordt'.

Het laatste aspect dat relevant lijkt voor de praktijk is de differentiatie tussen de verschillende gedaantes van de schaamte, aan gezien deze waardevolle informatie kan geven over de interne dynamiek en organisatie van de persoon. Willes boeiende casus benut deze mogelijkheid helaas niet. Ik volsta hier met drie voorbeelden met betrekking tot existentiële schaamte. Bij een neurotische rijpe ego-organisatie kan men existentiële schaamte ervaren. Iemand is dan bang gezien en afgewezen te worden als hij fouten maakt. Bij borderline-organisaties is deze schaamte heftiger. Tijdens de analyse kan de persoon letterlijk inkrimping en stokkende ademhaling laten zien. Hij wil verdwijnen en niet geconfronteerd worden met de straffende blik van de ander. Bij nog primitievere vormen van schaamte ziet men lijfelijke bevrozing, wijd open geschrokken ogen, levenloze ledematen en een persoon die wil verdwijnen, uit angst om opgeslokt te worden. De ervaring is letterlijk doodbeschamend. Schizoïde processen spelen daarbij een grote rol. De patiënt is in de greep van schaamte voor andermans liefde (toenadering), kan liefde niet in de ogen kijken en is bang dat zijn hart het begeeft. Het valt buiten het bestek van deze reactie om zelfs maar een opsomming te maken van wat er nog meer bekend is over schaamte. Wille heeft echter een enthousiasmerende aanzet gegeven.

Het economische gezichtspunt in de psychoanalyse

Reactie op

.....
 Marc De Kesel, replek op het commentaar van Arnold Heertje (2011-3, p. 215)

ARIE VAN ENGELEN

Wanneer een bekend, geïnteresseerd econoom zich bemoeit met het economische

principe in de psychoanalyse, zouden we dat met open armen kunnen ontvangen zonder ons in een narcistische koker van vermeende meerkennis te verschansen. Daarom wil ik nogmaals aandacht besteden aan het aloude economische gezichtspunt in de psychoanalyse. In vergelijking met de andere gezichtspunten — het topische, het dynamische en het genetische — is het economische gezichtspunt op de achtergrond geraakt. Psychologisch gezien valt er weinig over te zeggen omdat het niet om objectieve formuleringen gaat maar om psychische *energie*. Eind negentiende eeuw, in de tijd van Charcot en Breuer, probeerde men de hysterie te verklaren op basis van neurofysiologische veronderstellingen. Meestal ging het om conversie, waarbij lichamelijke klachten langs psychische weg tot stand kwamen en door hypnose soms, meestal tijdelijk, werden verholpen. Het economische gezichtspunt gaat uit van de veronderstelling dat het zenuwstelsel de kortste, eenvoudigste weg kiest om zich van schadelijke prikkels te ontdoen, een principe dat verwant is aan de pijnreflex. Men veronderstelt dat zich iets soortgelijks in de droom kan afspelen. Wat verkeerd valt in het waakleven wordt in de slaap afgevoerd en op zijn plaats gezet, zodat men van de opgedane stress kan herstellen. Het afvoeren van prikkels berust op een kwantitatief principe, zoals na het bereiden van de maaltijd de rommel wordt weggegooid. Bovendien wordt de keuken weer in gereedheid gebracht voor het bereiden van een volgende maaltijd. Het weggooien dient om de zaak voor te bereiden voor nieuw gebruik. Afvoeren, verwijderen, ontladen, zelfs vluchten, vallen onder de noemer van een economie die zich niet bezighoudt met het inhoudelijke aspect. Toen de psychoanalyse zich ging bezighouden met het inhoudelijke aspect ontstond een model van zintuiglijk georiënteerde geheugenindrukken, die een patiënt zich kan herinneren wanneer de barrières van de censuur worden opgeheven. Het onbewuste wordt bewust en de herinnering in waar-